

ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΥΣΤΕΡΑ
DRUGA ANALITIKA

A.

1.

- 71^a Πᾶσα διδασκαλία καὶ πᾶσα μάθησις διανοητικὴ ἐκ προϋ-
παρχούσης γίνεται γνώσεως. φανερόν δὲ τοῦτο θεωροῦσιν ἐπι-
πασῶν. αἶ τε γὰρ μαθηματικαὶ τῶν ἐπιστημῶν διὰ τούτου
5 ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοὺς λόγους οἱ τε διὰ συλλογισμῶν καὶ
οἱ δι' ἐπαγωγῆς. ἀμφότεροι γὰρ διὰ προγινωσκομένων ποι-
οῦνται τὴν διδασκαλίαν, οἱ μὲν λαμβάνοντες ὡς παρὰ ξυνιέν-
των, οἱ δὲ δεικνύντες τὸ καθόλου διὰ τοῦ δήλου εἶναι τὸ καθ'
10 ἐκαστον. ὡς δ' αὐτως καὶ οἱ ῥητορικοὶ συμπείθουσιν· ἢ γὰρ
διὰ παραδειγμάτων, ὃ ἐστὶν ἐπαγωγή, ἢ δι' ἐνθυμημάτων,
ὅπερ ἐστὶ συλλογισμός.

Διχῶς δ' ἀναγκαῖον προγινώσκειν.

- τὰ μὲν γὰρ, ὅτι ἔστι, προῦπολαμβάνειν ἀναγκαῖον, τὰ δέ,
τί τὸ λεγόμενόν ἐστι, ξυνιέναι δεῖ, τὰ δ' ἄμφω. οἷον ὅτι
μὲν ἅπαν ἢ φῆσαι ἢ ἀποφῆσαι ἀληθές, ὅτι ἔστι, τὸ δὲ τρί-
15 γωνον, ὅτι τοδὶ σημαίνει, τὴν δὲ μονάδα ἄμφω, καὶ τί ση-
μαίνει καὶ ὅτι ἔστιν. οὐ γὰρ ὁμοίως τούτων ἕκαστον δήλον
17 ἤμιν.
17 Ἐστὶ δὲ γνωρίζειν τὰ μὲν πρότερον γνωρίσαντα, τῶν δὲ
καὶ ἅμα λαμβάνοντα τὴν γνώσιν, οἷον ὅσα τυγχάνει ὄντα
ὑπὸ τὸ καθόλου οὗ ἔχει τὴν γνώσιν. ὅτι μὲν γὰρ πᾶν τρί-
20 γωνον ἔχει δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας, προῆδαι· ὅτι δὲ τότε τὸ ἐν τῷ

1. knjiga

1.

[71^a] Sva pouka i sve intelektualno učenje nastaju iz otprije postojeće spoznaje. To je očito razmotre li se svi oblici pouke i učenja. Tà na taj se način stječu i matematičke znanosti i svako drugo umijeće. [5] A isto je i što se tiče argumenata – na taj se način stječu i argumenti koji se osnivaju na silogizmima i oni koji se osnivaju na indukciji. Naime, i jedni i drugi poučavaju na osnovi onoga što je otprije poznato – silogizmi tako što uzimaju premise za koje se pretpostavlja da se već razumiju, a induktivni argumenti tako što dokazuju ono što je univerzalno na osnovi toga što je jasna pojedinačnost. A i retorički argumenti uvjeravaju na isti način – naime, ili [10] na osnovi primjerâ, što je indukcija, ili na osnovi entimemâ, a to je silogizam.

Otprije posjedovati spoznaju nužno je na dva načina. Naime, za jedne je stvari nužno unaprijed vjerovati *da* jesu, a za druge treba razumjeti *što* ono o čemu se raspravlja jest; za neke je pak nužno oboje. Primjerice, nužno je unaprijed vjerovati da jest tako da se sve istinito ili tvrdi ili nijeće; za [15] „trokut“ je nužno razumjeti da označuje to i to, a za jedinicu nužno je oboje: i razumjeti što označuje „jedinica“ i unaprijed vjerovati da jedinica jest. Jer te nam stvari nisu jasne na isti način.

Spoznavati je moguće tako da se otprije posjeduje spoznaja o jednim stvarima te da se istodobno stječe spoznaja o drugima, to jest onima koje su zapravo podređene onome univerzalnom o kojemu se posjeduje spoznaja. Naime, otprije se zna da svaki [20] trokut ima zbroj svojih kutova

ἡμικυκλίῳ τρίγωνόν ἐστιν, ἅμα ἐπαγόμενος ἐγνώρισεν. (ἐνίων γὰρ τοῦτον τὸν τρόπον ἢ μάθησίς ἐστι, καὶ οὐ διὰ τοῦ μέσου τὸ ἔσχατον γνωρίζεται, ὅσα ἤδη τῶν καθ' ἕκαστα τυγχάνει ὄντα καὶ μὴ καθ' ὑποκειμένου τινός.)

24

24

25

Πρὶν δ' ἐπαχθῆναι

ἢ λαβεῖν συλλογισμὸν τρόπον μὲν τινα ἴσως φατέον ἐπίστασθαι, τρόπον δ' ἄλλον οὐ. ὁ γὰρ μὴ ἤδει εἰ ἐστὶν ἀπλῶς, τοῦτο πῶς ἤδει ὅτι δύο ὀρθὰς ἔχει ἀπλῶς; ἀλλὰ δηλὸν ὡς ὠδὶ μὲν ἐπίσταται, ὅτι καθόλου ἐπίσταται, ἀπλῶς δ' οὐκ ἐπίσταται. εἰ δὲ μὴ, τὸ ἐν τῷ Μένωνι ἀπόρημα συμβήσεται· ἢ γὰρ οὐδὲν μαθήσεται ἢ ἄ οἶδεν.

30

30

Οὐ γὰρ δὴ, ὡς γέ τινας

ἐγχειροῦσι λύειν, λεκτέον. ἄρ' οἶδας ἅπασαν δυάδα ὅτι ἀρτία ἢ οὐ; φήσαντος δὲ προήνεγκάν τινα δυάδα ἦν οὐκ ᾤετ' εἶναι, ὥστ' οὐδ' ἀρτίαν. λύουσι γὰρ οὐ φάσκοντες εἰδέναι πᾶσαν δυάδα ἀρτίαν οὐσαν, ἀλλ' ἦν ἴσασιν ὅτι δυάς. καίτοι ἴσασι μὲν οὐπερ τὴν ἀπόδειξιν ἔχουσι καὶ οὐ ἔλαβον, ἔλαβον δ' οὐχὶ παντός οὐ ἂν εἰδῶσιν ὅτι τρίγωνον ἢ ὅτι ἀριθμός, ἀλλ' ἀπλῶς κατὰ παντός ἀριθμοῦ καὶ τριγώνου. οὐδεμία γὰρ πρότασις λαμβάνεται τοιαύτη, ὅτι ὄν σὺ οἶδας ἀριθμὸν ἢ ὁ σὺ οἶδας εὐθύγραμμον, ἀλλὰ κατὰ παντός.

71^b

5

5

Ἄλλ'

οὐδὲν (οἶμαι) κωλύει, ὁ μανθάνει, ἔστιν ὡς ἐπίστασθαι, ἔστι δ' ὡς ἀγνοεῖν. ἄτοπον γὰρ οὐκ εἰ οἶδέ πως ὁ μανθάνει, ἀλλ' εἰ ὠδὶ, οἶον ἢ μανθάνει καὶ ὡς.

2.

10

Ἐπίστασθαι δὲ οἴομεθ' ἕκαστον ἀπλῶς, ἀλλὰ μὴ τὸν σοφιστικὸν τρόπον τὸν κατὰ συμβεβηκός, ὅταν τὴν τ' αἰτίαν οἰώμεθα γινώσκειν δι' ἣν τὸ πρᾶγμα ἐστίν, ὅτι ἐκείνου αἰτία ἐστί, καὶ μὴ ἐνδέχεσθαι τοῦτ' ἄλλως ἔχειν. δηλὸν τοίνυν ὅτι τοιοῦτόν τι τὸ ἐπίστασθαι ἐστί. καὶ γὰρ οἱ μὴ ἐπιστάμενοι καὶ οἱ ἐπιστάμενοι οἱ μὲν οἴονται αὐτοὶ οὕτως ἔχειν, οἱ δ' ἐπιστάμενοι καὶ ἔχουσιν. ὥστε οὐ ἀπλῶς ἐστὶν ἐπιστήμη, τοῦτ' ἀδύνατον ἄλλως ἔχειν.

15

16

16

Εἰ μὲν οὖν καὶ ἕτερος ἐστί τοῦ ἐπίστασθαι τρόπος, ὕστερον ἐροῦμεν, φαιμέν δὲ καὶ δι' ἀποδείξεως εἰδέναι. ἀπό-

jednak dvama pravim kutovima, a da je ovo ovdje u polukružnici trokut spoznaje se istodobno s navođenjem. (Naime, učenje nekih stvari odvija se na taj način te se krajnjak ne spoznaje na osnovi srednjaka; to vrijedi za stvari koje su zapravo pojedinačne i koje nisu to što jesu s obzirom na neki podmet.)

Prije nego što se bude naveden, [25] to jest dobije silogizam na neki način možda treba kazati da se zna, a na drugi način ne. Jer kako bi se za ono za što se ne zna naprosto da li jest moglo naprosto znati da mu je zbroj kutova jednak dvama pravim kutovima? Ipak, jasno je da se to zna ovako: da se zna univerzalno, a naprosto se ne zna. Ako nije tako, doći će do zagonetke iz *Menona* – [30] naime, učit će se ili ništa ili ono što se zna.

Jer, naravno, ne valja argumentirati onako kao što neki pokušavaju to riješiti. „Znaš li ili ne znaš za svaki par da je paran?“, pitaju. Ako odgovoriš potvrdno, donesu pred tebe neki par za koji nisi mislio da postoji, pa tako nisi mislio ni da je paran. Oni to naime rješavaju niječući da ljudi za *svaki* par znaju da je paran, nego samo za onaj za koji znaju da je par. Ipak, [71^b] oni znaju ono o čemu imaju demonstraciju i o čemu su pretpostavili premise, a nisu pretpostavili o svemu za što znaju da je trokut ili da je broj, nego naprosto o *svakom* broju i trokutu. Jer ne pretpostavlja se nikakva ovakva premisa: *ono za što znaš da je* [5] *broj* ili *ono za što znaš da je pravokutno*, nego se premise pretpostavljaju kao da vrijede za *svaki* broj ili pravokutnik.

Ali ništa, mislim, ne priječi da se ono što se uči u jednom smislu zna, a u drugom ne zna. Jer ono što je besmisleno nije to da se ono što se uči na neki način zna, nego da se zna na određeni način, to jest na način na koji se uči i u smislu u kojem se uči.

2.

Mislimo da nešto znamo naprosto, a ne na [10] sofistički način, akcidentalno, kada mislimo da poznamo objašnjenje zbog kojeg stvar jest – da je to *njezino* objašnjenje – i da to ne može biti drukčije. Dakle, jasno je da znati znači nešto takvo. Uistinu, oni koji ne znaju misle da su tako disponirani, a oni koji znaju [15] i jesu. Stoga je za ono o čemu postoji znanje naprosto nemoguće da bude drukčije.

Kasnije ćemo kazati postoji li i neki drugi način znanja, no sada tvrdimo da znamo i na osnovi demonstracije. Pod demonstracijom mislim

δειξιν δὲ λέγω συλλογισμὸν ἐπιστημονικόν· ἐπιστημονικὸν δὲ λέγω καθ' ὃν τῷ ἔχειν αὐτὸν ἐπιστάμεθα.

19

19

20

Εἰ τοίνυν ἐστὶ τὸ ἐπίστασθαι οἷον ἔθεμεν, ἀνάγκη καὶ τὴν ἀποδεικτικὴν ἐπιστήμην ἐξ ἀληθῶν τ' εἶναι καὶ πρώτων καὶ ἀμέσων καὶ γνωριμωτέρων καὶ προτέρων καὶ αἰτίων τοῦ συμπεράσματος, οὕτως γὰρ ἔσονται καὶ αἱ ἀρχαὶ οἰκείαι τοῦ δεικνυμένου. συλλογισμὸς μὲν γὰρ ἔσται καὶ ἄνευ τούτων, ἀπόδειξις δ' οὐκ ἔσται· οὐ γὰρ ποιήσει ἐπιστήμην.

25

25

Ἀληθῆ μὲν οὖν δεῖ εἶναι, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ μὴ ὄν ἐπίστασθαι, οἷον ὅτι ἡ διάμετρος σύμμετρος, ἐκ πρώτων δ' ἀναποδείκτων, ὅτι οὐκ ἐπιστήσεται μὴ ἔχων ἀπόδειξιν αὐτῶν· τὸ γὰρ ἐπίστασθαι ὧν ἀπόδειξις ἔστι μὴ κατὰ συμβεβηκός, τὸ ἔχειν ἀπόδειξιν ἔστιν. αἰτία τε καὶ γνωριμώτερα δεῖ εἶναι καὶ πρότερα, αἰτία μὲν ὅτι τότε ἐπιστάμεθα ὅταν τὴν αἰτίαν εἰδῶμεν, καὶ πρότερα, εἴπερ αἰτία, καὶ προγνωσκόμενα οὐ μόνον τὸν ἕτερον τρόπον τῷ ξυνηέναι, ἀλλὰ καὶ τῷ εἰδέναι ὅτι ἔστιν.

33

33

Πρότερα δ' ἐστὶ καὶ γνωριμώτερα διχῶς. οὐ γὰρ ταυτόν πρότερον τῇ φύσει καὶ πρὸς ἡμᾶς πρότερον, οὐδὲ γνωριμώτερον καὶ ἡμῖν γνωριμώτερον. λέγω δὲ πρὸς ἡμᾶς μὲν πρότερα καὶ γνωριμώτερα τὰ ἐγγύτερον τῆς αἰσθησεως, ἀπλῶς δὲ πρότερα καὶ γνωριμώτερα τὰ πορρωτέρων. ἔστι δὲ πορρωτάτω μὲν τὰ καθόλου μάλιστα, ἐγγυτάτω δὲ τὰ καθ' ἕκαστα· καὶ ἀντίκειται ταῦτ' ἀλλήλοισι.

5

5

Ἐκ πρώτων δ' ἐστὶ τὸ ἐξ ἀρχῶν οἰκείων· ταῦτό γὰρ λέγω πρῶτον καὶ ἀρχήν. ἀρχὴ δ' ἐστὶν ἀποδείξεως πρότασις ἄμεσος, ἄμεσος δὲ ἥς μὴ ἔστιν ἄλλη πρότερα.

8

8

Πρότασις δ' ἐστὶν ἀντιθέσεως τὸ ἕτερον μόριον, ἐν καθ' ἑνός· διαλεκτικὴ μὲν ἢ ὁμοίως λαμβάνουσα ὀποτερονοῦν, ἀποδεικτικὴ δὲ ἢ ὀρισιμένως θάτερον, ὅτι ἀληθές. ἀπόφανσις δὲ ἀντιφάσεως ὀποτερονοῦν μόριον, ἀντίφασις δὲ ἀντιθεσις ἥς οὐκ ἔστι μεταξὺ καθ' αὐτήν. μόριον δ' ἀντιφάσεως τὸ μὲν τί κατὰ τινὸς κατάφασις, τὸ δὲ τί ἀπὸ τινὸς ἀπόφασις.

14

14

15

Ἀμέσου δ' ἀρχῆς συλλογιστικῆς θέσιν μὲν λέγω ἣν μὴ ἔστι δεῖξαι, μηδ' ἀνάγκη ἔχειν τὸν μαθησόμενόν τι. ἣν δ' ἀνάγκη ἔχειν τὸν

na silogizam koji polučuje znanje, a pod silogizmom koji polučuje znanje mislim na silogizam na osnovi kojega, time što ga imamo, znamo.

Dakle, ako znati [20] znači ono što smo ustvrdili, onda je nužno i to da demonstrativno znanje proizlazi iz istinitih, prvotnih, neposrednih, poznatijih, prethodećih stvari te uzrokâ konkluzije. Tako će i polazišta biti svojstvena za ono što se dokazuje. Silogizma će naime biti i bez tih uvjeta, ali on neće biti demonstracija, jer bez tih uvjeta neće [25] polučiti znanje.

Potrebno je dakle da ono iz čega proizlazi demonstrativno znanje bude *istinito*, jer nije moguće znati ono što nije, primjerice da je promjer sumjerljiv. Potrebno je da proizlazi iz *prvotnih* nedemonstrabilnih stvari jer inače se neće znati ako se nema njihova demonstracija; naime, u neakcidentalnom smislu znati ono o čemu postoji demonstracija znači imati demonstraciju. Potrebno je da proizlazi iz *uzrokâ* te onoga što je *poznatije* i *prethodeće* – iz uzrokâ zato što znamo kada [30] znamo objašnjenje, a iz onoga što je prethodeće ako su to uistinu uzroci, a otprije ih znamo ne samo na način da ih razumijemo nego i tako što znamo *da* jesu.

Stvari su prethodeće i poznatije na dva načina. Naime, nije isto *biti prethodeći po prirodi* i *biti prethodeći u odnosu na nas*, [72^a] a niti *biti poznatiji* i *biti nama poznatiji*. Pod prethodećim i poznatijim u odnosu na nas mislim na ono što je bliže opažanju, a pod prethodećim i poznatijim naprosto na ono što je dalje od opažanja. Najdalje su stvari koje su najviše univerzalne, a najbliže su [5] pojedinačnosti, i to dvojje međusobno je suprotno.

Da demonstrativno znanje proizlazi iz onoga što je prvotno znači da proizlazi iz svojstvenih polazišta (naime, pod „prvotno“ i „polazište“ mislim na isto). Polazište demonstracije je neposredna premisa, a neposredna je ona od koje nema druge koja joj prethodi.

Premisa je jedan dio opreke, jedno iskazano o jednome. Premisa je dijalektička [10] ako na isti način uzima bilo koji dio, a demonstrativna ako na određeni način uzima jedan dio jer je istinit. Iskaz je bilo koji dio opreke, a opreka je protimba koja po sebi nema ničega između. Dio opreke je potvrđivanje nečega o nečemu, a nijek je odricanje nečega od nečega.

Što se tiče [15] neposrednoga silogističkog polazišta, postavkom nazivam ono što se ne može dokazati i što nije nužno da ima onaj koji

namjerava nešto učiti. A ono za što je nužno da ima onaj koji namjerava bilo što učiti nazivam aksiomom. Nešto takvo postoji; naime, naziv „aksiom“ navikli smo rabiti najviše za takve stvari. Postavku koja uzima bilo koji dio opreke – [20] mislim, primjerice, na to da nešto jest ili da nešto nije – nazivam hipotezom, a onu koja to ne čini definicijom. Jer definicija je postavka – naime, aritmetičar tvrdi da je jedinica ono što je u kvantitativnom smislu nedjeljivo – ali nije hipoteza, jer nije isto *što je jedinica i biti jedinica*.

[25] Budući da je potrebno biti uvjeren u stvar i znati je time što se posjeduje takva vrsta silogizma koji nazivamo demonstracijom, a silogizam je demonstracija time što su *to* stvari iz kojih on proizlazi, nužno je ne samo otprije poznavati prvotne stvari, bilo sve bilo neke, nego ih i *više* poznavati. Jer nešto uvijek više vrijedi zbog onoga zbog čega vrijedi, [30] primjerice ono zbog čega nešto volimo više je voljeno. Stoga, ako uistinu znamo i uvjereni smo zbog prvotnih stvari, njih znamo i u njih smo uvjereni više, jer zbog njih znamo i uvjereni smo u ono što je kasnije.

Nije moguće u nešto biti uvjeren više nego u ono što se zna, naime biti uvjeren u ono što čovjek zapravo niti zna niti je u pogledu toga u boljoj dispoziciji nego kad bi zapravo znao. Do toga [35] će doći ako netko tko je uvjeren u nešto na osnovi demonstracije nema neku prethodnu spoznaju. Jer nužno je biti više uvjeren u polazišta, bilo u sva bilo u neka, nego u konkluziju.

Za onoga koji želi imati znanje na osnovi demonstracije nije potrebno samo više poznavati polazišta i biti u njih uvjeren više nego u ono što je dokazano [72^b] nego za njega ne smije biti ničega što je uvjerljivije ili poznatije među stvarima koje su suprotne polazištima, iz čega će proizići silogizam protivne pogreške – ako onaj koji zna naprosto mora biti takav da se ne može uvjeriti u suprotno.

3.

[5] Neki misle da zato što je potrebno znati ono što je prvotno nema znanja, dok drugi misle da ga ima, ali da postoji demonstracija za sve. No nijedno od toga nije ni istinito ni nužno.

Dakle, jedni, pretpostavljajući da se drukčije ne može znati, smatraju da dolazi do svođenja u beskonačnost jer se ono što slijedi ne može znati na osnovi [10] onoga što prethodi ako među njima nema onoga što je

τὰ ἄπειρα διελθεῖν. εἴ τε ἴσταται καὶ εἰσὶν ἀρχαί, ταύτας ἀγνώστους εἶναι ἀποδείξεώς γε μὴ οὔσης αὐτῶν, ὅπερ φασὶν εἶναι τὸ ἐπίστασθαι μόνον. εἰ δὲ μὴ ἔστι τὰ πρῶτα εἰδέναι, οὐδὲ τὰ ἐκ τούτων εἶναι ἐπίστασθαι ἀπλῶς οὐδὲ κυρίως, ἀλλ'

15

Οἱ δὲ περὶ μὲν τοῦ ἐπίστασθαι ὁμολογοῦσι· δι' ἀποδείξεως γὰρ εἶναι μόνον. ἀλλὰ πάντων εἶναι ἀπόδειξιν οὐδὲν κωλύειν· ἐνδέχασθαι γὰρ κύκλω γίνεσθαι τὴν ἀπόδειξιν καὶ ἐξ ἀλλήλων.

15

18

18

Ἡμεῖς δὲ φαμεν οὔτε πᾶσαν ἐπιστήμην ἀποδεικτικὴν εἶναι, ἀλλὰ τὴν τῶν ἀμέσων ἀναπόδεικτον. καὶ τοῦθ' ὅτι ἀναγκαῖον, φανερόν· εἰ γὰρ ἀνάγκη μὲν ἐπίστασθαι τὰ πρότερα καὶ ἐξ ὧν ἢ ἀπόδειξις, ἴσταται δὲ ποτε, τὰ ἄμεσα ταῦτ' ἀναπόδεικτα ἀνάγκη εἶναι.

20

Ταῦτά τ' οὖν οὕτω λέγομεν, καὶ οὐ μόνον ἐπιστήμην ἀλλὰ καὶ ἀρχὴν ἐπιστήμης εἶναι τινὰ φαμεν, ἢ τοὺς ὅρους γνωρίζομεν.

25

25

Κύκλω τε ὅτι ἀδύνατον ἀποδεικνυσθαι ἀπλῶς, δηλον, εἴπερ ἐκ προτέρων δεῖ τὴν ἀπόδειξιν εἶναι καὶ γνωριμωτέρων. ἀδύνατον γὰρ ἔστι τὰ αὐτὰ τῶν αὐτῶν ἅμα πρότερα καὶ ὕστερα εἶναι, εἰ μὴ τὸν ἕτερον τρόπον, οἷον τὰ μὲν πρὸς ἡμᾶς τὰ δ' ἀπλῶς, ὅνπερ τρόπον ἢ ἐπαγωγὴ ποιεῖ γνωριμον. εἰ δ' οὕτως, οὐκ ἂν εἴη τὸ ἀπλῶς εἰδέναι καλῶς ὠρισμένον, ἀλλὰ διττόν. ἢ οὐχ ἀπλῶς ἢ ἕτερα ἀπόδειξις, γινόμενη γ' ἐκ τῶν ἡμῖν γνωριμωτέρων.

30

32

32

Συμβαίνει δὲ τοῖς λέγουσι κύκλω τὴν ἀπόδειξιν εἶναι οὐ μόνον τὸ νῦν εἰρημένον, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο λέγειν ἢ ὅτι τοῦτ' ἔστιν εἰ τοῦτ' ἔστιν. οὕτω δὲ πάντα ῥάδιον δεῖξαι. δηλον δ' ὅτι τοῦτο συμβαίνει τριῶν ὄρων τεθέντων. τὸ μὲν γὰρ διὰ πολλῶν ἢ δι' ὀλίγων ἀνακάμπτειν φάναι οὐδὲν διαφέρει, δι' ὀλίγων δ' ἢ δυοῖν. ὅταν γὰρ τοῦ Α ὄντος ἐξ ἀνάγκης ἢ τὸ Β, τούτου δὲ τὸ Γ, τοῦ Α ὄντος ἔσται τὸ Γ. εἰ δὲ τοῦ Α ὄντος ἀνάγκη τὸ Β εἶναι, τούτου δ' ὄντος τὸ Α (τούτο γὰρ ἦν τὸ κύκλω), κείσθω τὸ Α ἐφ' οὗ τὸ Γ. τὸ οὖν τοῦ Β ὄντος τὸ Α εἶναι λέγειν ἔστι τὸ Γ εἶναι λέγειν, τοῦτο δ' ὅτι τοῦ Α ὄντος τὸ Γ ἔστι. τὸ δὲ Γ τῷ Α τὸ αὐτό. ὥστε συμβαίνει λέγειν τοὺς κύκλω φάσκοντας εἶναι τὴν ἀπόδειξιν οὐδὲν ἕτερον πλὴν ὅτι τοῦ Α ὄντος τὸ Α ἔστιν. οὕτω δὲ πάντα δεῖξαι ῥάδιον.

73^a

5

6

prvotno; i imaju pravo, jer nemoguće je proći beskonačno mnogo stvari. Ako se stane i ako postoje polazišta, onda kažu da su ona nespoznatljiva jer nema njihove demonstracije, a samo to, kako tvrde, znači znati. A ako nije moguće znati ono što je prvotno, onda nije moguće naprosto i u pravom smislu riječi znati ni ono što iz toga proizlazi, nego samo [15] na osnovi hipoteze, to jest pod pretpostavkom „ako ono postoji“.

Drugi se pak slažu što se tiče toga što znači znati, jer kažu da znanje postoji samo na osnovi demonstracije. No kažu da ništa ne priječi da postoji demonstracija za sve – naime, moguće je da demonstracija nastane cirkularno i recipročno.

Mi pak tvrdimo da nije sve znanje demonstrativno, nego da je znanje onoga što je neposredno [20] nedemonstrabilno. A da je to nužno očito je; jer ako je nužno znati ono što prethodi, to jest ono iz čega demonstracija proizlazi, i ako se negdje stane, onda je nužno da je ono što je neposredno nedemonstrabilno.

Dakle, kažemo da je tome tako, a tvrdimo i da ne postoji samo znanje nego i neko polazište znanja kojim spoznajemo definicije.

[25] Jasno je da je nemoguće naprosto demonstrirati cirkularno ako demonstracija uistinu treba da proizlazi iz onoga što prethodi i što je poznatije. Naime, nemoguće je da iste stvari u odnosu na iste stvari budu istodobno i prethodeće i slijedeće, osim na različite načine, primjerice tako da su jedne prethodeće i poznatije u odnosu na nas, a druge naprosto, a na taj način nešto čini [30] poznatim indukcija. No ako je tako, onda „naprosto znati“ nije precizno definirano, nego ima dva značenja. Ili pak jedna demonstracija nije demonstracija naprosto, jer proizlazi iz onoga što je nama poznatije.

Za one koji kažu da je demonstracija cirkularna proizlazi ne samo ono što je sada rečeno nego i to da oni ne kažu ništa drugo nego da *ovo* jest ako *ovo* jest, a tako je sve [35] lako dokazati. Jasno je da to proizlazi ako su postavljena tri termina. Jer nema nikakve razlike tvrdi li se da do obrtanja dolazi kroz mnogo ili kroz malo termina, kroz malo ili kroz dva. Jer kad god ako je *A*, iz nužnosti je *B*, a ako je *B*, onda je *C*, onda, ako je *A*, bit će *C*. A ako vrijedi da ako je *A*, nužno je *B*, a ako je *B*, [73^a] onda je *A* (jer to znači „cirkularno“), neka *A* bude položeno kao *C*. Dakle, kazati da ako je *B*, onda je *A* znači kazati da je *C*, a to znači da ako je *A*, onda je *C*. No *C* je isto što i *A*. Stoga proizlazi da oni koji tvrde da je demonstracija [5] cirkularna ne kažu ništa drugo nego da ako je *A*, onda je *A*. A tako je sve lako dokazati.